

RECENZIJE, PRIKAZI I INFORMACIJE O PUBLIKACIJAMA—REVIEWS AND INFORMATION ON PUBLICATIONS

Ivo BABIĆ, *Dalmatinski spoliji, prošlost u ulomcima*, Književni krug, Split 2023., 209 stranica, *Biblioteka znanstvenih djela Književnog kruga*

Dalmatinski spoliji, prošlost u ulomcima vrijedno je izdanje koje daje uvid u svu kompleksnost fenomena uporabe spolija. Knjiga je svojevrsno sumiranje autorova dugogodišnjeg bavljenja ovom problematikom. Sastoji se od sedam poglavlja od kojih prva tri: *Pristupna razmatranja; Od destrukcije do respekta; Razmještaj spolija*, donose novija autorova istraživanja i promišljanja, dok su poglavlja: *Antičke starine u srednjovjekovnom Zadru, Antički spoliji na tlu ranosrednjovjekovne Hrvatske; Zvonik splitske katedrale kao lapidarij; Šest primjera različitog korištenja srednjovjekovnih trogirskih spolija*, prerađene i dopunjene prethodno objavljene studije.

Kao što autor ističe u uvodu, ovo djelo nije zamišljeno kao katalog spolija na tlu Dalmacije, već su odabrani oni koji egzemplarno predočavaju posebnost pojedinačne uporabe u određenom segmentu dalmatinske povijesti, unutar geografskog, sociološkog i kulturološkog specifikuma. Pritom se lokalna praksa i odnos prema spolijima nastoje prikazati unutar sredozemnog i europskog okvira reutilizacija pojedinog povijesnog razdoblja i na taj se način predstavlja njihovo mjesto u toj „široj slici.“

Prva tri poglavlja sustavno obrađuju važne aspekte vezane uz spolije, u kojima autor razlaže pojedina pitanja. Poglavlje *Pristupna razmatranja* posvećeno je različitim slojevima značenja spolija i njihove uporabe. Započinje etimologijom pojma *spolium*, u rasponu od izvornog značenja koje se odnosilo na ratni plijen (na otete strgnute predmete), preko ograničavanja opsega tog pojma na ponovnu uporabu kamenih elemenata na novijim građevinama (u širokom spektru od „pukog“ korištenja građevnog materijala uzetog s ranijih građevina do preuzimanja elemenata arhitektonske dekoracije, skulpture i natpisa), do relativno recentnog proširenja pojma i na liturgijske predmete na kojima su umetnuti elementi sa starijih dragocjenosti i predmeta. Babić se pozabavio različitim vrstama pristupa proučavanju reutilizacija. Osim arheološkog, povjesničarskog i povijesnoumjetničkog pristupa, koji u fokusu ima određivanje podrijetla i datacije elemenata, analizu tipološko-stilskih

odlika, on ukazuje na suvremene tendencije interpretacije i valorizacije spolija koje uključuju nužnu interdisciplinarnost, istraživanje njihova signoforskog značenja i istraživanja kontekstualnosti reutilizacija. Suvremene tendencije, kod kojih se preuzimaju pojmovi iz lingvistike, teorije tekstova ili teorije književnosti, ali i drugih znanosti, nude nova „čitanja“ konteksta raznolikih situacija uporabe spolija. U tom svjetlu zanimljiv je Babićev prijedlog za proširenje primjene pojma palimpsest na proučavanja rasta i mijena urbanističkog tkiva pojedinih dalmatinskih gradova dugog trajanja (poput Trogira ili Zadra). U ovom je poglavlju ukratko obradio i informatičko-semiološko značenje reutilizacija (sve informacije i konotacije pri ugradnji koje način, mjesto i orijentacija spolija pruža), namjerne konotacije koje donosi njihova ugradnja (poput isticanja drevnosti obitelji ili političko-povijesnih konotacija). Zanimljiva su promišljanja o estetskim vrijednostima reutilizacija (potpoglavlje *Poetika spolija iz rakursa suvremene umjetnosti*), u kojem valorizira tekstu nastale interpolacijom spolija u različite strukture te nalazi poveznice s poetikom apstraktnog slikarstva, *appropriation arta* i konceptualne umjetnosti.

Poglavlje *Od destrukcije do respekta* predočava lepezu različitih odnosa dalmatinskog stanovništva prema antičkim građevinama i spolijima. Autor daje primjere koji svjedoče o uništavanju relikata kulture koju su stanovnici smatrali poganskom (primjeri su potkrijepljeni citatima putopisca Alberta Fortisa, svećenika i epigrafa Ivana Josipa Pavlović-Lučića, političara Ante Tresića Pavičića i drugih, a nastali su u razdoblju od 18. do početka 20. stoljeća), primjere reutilizacija vođenih utilitarnošću kod kojih elementi ranijih zdanja postaju lako dostupni građevni materijal (čija je svrha ekonomizacija gradnje javnih ili privatnih građevina, izgradnja ili učvršćivanje bedema, pogotovo u razdobljima izravne prijetnje gradovima), primjere mrvljenja mramornih elemenata radi podizanja kvalitete vapna, primjere sekundarnih ili tercijarnih uporaba spolija, primjere valorizacije spolija (njihova očuvanja i isticanja na pročeljima) i primjere „pokrštavanja“ njihova značenja na crkvama.

U poglavlju *Razmještaj spolija* autor je pristupio svojevrsnoj sistematizaciji njihovih uporaba. U uvodu rezimira uporabe spolija u urbanim cjelinama: oni gradovi čiji početci sežu u doba antike (poput Krka, Raba, Zadra, Nina, Trogira, Cavtata i Staroga Grada na Hvaru) učestalo reutiliziraju elemente iz tog razdoblja, dok se u gradovima koji datiraju iz kasne antike (primjer Dubrovnika), učestalije reutiliziraju kasnoantički i ranosrednjovjekovni spoliji. Izvan gradova spoliji potječu s gospodarsko-ladanjskih zdanja, nekropola i zaselaka (*vici*).

Zahtjevnju materiju autor je razdijelio u potpoglavlja prema vrsti građevina u kojima su sačuvani spoliji (bedemi, zidine, kuće, crkve), ali i prema najučestalijim vrstama spolija (stupovi i kapiteli, stele, sarkofazi i urne). Za svaku vrstu građevina donosi niz primjera koji pokrivaju različita povijesna razdoblja. Ukoliko je bilo moguće, te je primjere potkrijepio i najpoznatijim istodobnim europskim primjerima (u razdoblju od ranog kršćanstva do baroka). Kod različitih vrsta spolija sumira njihove najčešće funkcije pri reutilizaciji (od neizmijenjene funkcije stupova kao nosača, nove uporabe u funkciji bitava, elemenata temelja, elemenata dovratnika ili nadvratnika; novih funkcija - kapitela u obliku škropionica, podnožja križeva, posuda za cvijeće; istovjetnih funkcija sarkofaga u kasnijim razdobljima, ali i njihove uporabe kao blokova u bedemima, okvira vrata i kamenica za ulje). Ističe vrijednost i dragocjenost elemenata izrađenih od različitih vrsta mramora u razdobljima od ranog srednjeg vijeka do baroka, kada trgovina mramorima s istočnog dijela Sredozemlja zamire. Babića posebno zanima resemantizacija tih elemenata koja se odvija u novom kontekstu uporabe, značenja izvornih natpisa u novoj uporabi, mijene značenja elemenata njihovim oblikovnim ili epigrafskim prilagodbama. Potpoglavlje je posvetio spolijima s križevima koje u crkvama poprimaju gotovo relikvijsku vrijednost (koja vjernike upućuje na ranokršćansko podrijetlo crkve ili dugotrajnost kršćanstva na tom prostoru), a na kućama apotropejsku funkciju.

Sljedeća četiri poglavlja studije posvećena su spolijima u pojedinom gradu, na pojedinom spomeniku ili njihovoj uporabi tijekom određenog razdoblja. Za razliku od prvih triju poglavlja knjige, koja sumiraju široku lepezu pojedinih fenomena i problematike vezane uz spolije, ova poglavlja posvećena su pojedinačnim situacijama.

Antičke starine u srednjovjekovnom Zadru istražuju posebnosti uporabe mahom jaderskih antičkih elemenata u gradu. Obradeni su najpoznatiji primjeri: elementi slavoluka koji je dala podići Melia Anania (ugrađeni u gradskim baroknim vratima), spomen-stup na Forumu, različiti

primjeri reutilizacija elemenata arhitektonske dekoracije (Sv. Donat), reutilizacija grobnih spomenika, spoliji s Vekenegine grobnice i reutilizacije elemenata izrađenih od mramora u Sv. Stošiji.

Poglavlje *Antički spoliji na tlu ranosrednjovjekovne Hrvatske* istražuje povijesne okolnosti i sudbinu većinom diskontinuiteta antičkih gradova i naselja na teritoriju koji su bili pod hrvatskom vlašću i spolija preuzetih s njih. Odnos hrvatskih vladara prema antičkim lokalitetima i uporabi spolija potkrijepljen je povijesnim izvorima (ispravama) i arheološkim materijalom. Kreće se od uporabe kamena s razvalina Salone (ali i drugih gradova), svojevrsnog magazina na otvorenom, do respektiranja antičkih i kasnoantičkih spolija (ukapanje vladara u antičkim i kasnoantičkim sarkofazima), ugradnje spolija u ranosrednjovjekovnim i ranoromaničkim crkvama, reutilizacija elemenata od mramora (kao cijenjenog materijala dostojna uzdignutog naručitelja) na vladarskim zadužbinama. Babić je odabrao karakteristične lokalitete: Sv. Marta u Bijaćima, Biskupij kod Knina, Knin, Sv. Stjepan na Otoku u Solinu, Sv. Mihajlo na Koločepu.

Studija spolija s izvornog zvonika splitske katedrale objavljena je u šestom poglavlju *Zvonik splitske katedrale kao lapidarij*. Na temelju sakupljenih podataka o restauraciji zvonika, relativno oskudnih tekstova koji spominju izvorni položaj pojedinih spolija i njihov opis, članaka koji su se bavili izvornim zvonikom i na osnovu sačuvanih spolija (elementi pohranjeni u Arheološkom muzeju u Splitu, dvoru Biskupske palače u Splitu, na Tuskulumu u Salonu, kao i elementi ugrađeni na zvonik prilikom obnove), autor nastoji valorizirati njihovo značenje. Pritom crpi važne podatke iz njihove izvorne pozicije na zvoniku. Zaključuje da je većina spolija (antičkih, kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih) bila ugrađena na donjim trima katovima zvonika, a namjera je bila da budu vidljivi. Na zapadnoj, ujedno i pročelnoj strani zvonika, bili su ugrađeni spoliji od različitih vrsta mramora. Koncentracija spolija na zvoniku i njihova pozicija, prema Babićevoj interpretaciji, uklopile su se i osnažile mit na kojem je splitska komuna gradila svoj identitet, mit o drevnosti i nasljeđivanju salonitanske biskupije.

U zadnjem poglavlju *Šest primjera različitog korištenja srednjovjekovnih trogirskih spolija, donosi analizu ugradnje odabranih spolija* i njihove resemantizacije.

Valja spomenuti i iscrpan popis literature u kojem su navedena nezaobilazna djela, u rasponu od najranijih i pionirskih, do recentno publiciranih, koje valja konzultirati svatko tko se namjerava baviti istraživanjem ove teme.

Jasnoćom izlaganja materije *Dalmatinski spoliji*, prošlost u ulomcima, namijenjeni su ne samo stručnjacima nego i široj publici. Predočena kompleksnost proučavanja spolija, različite informacije koje oni pružaju, a koje izlaze iz uobičajenog okvira arheološkog, povijesno-umjetničkog i povjesničarskog istraživanja, poticaji su za daljnje raznorodne pristupe proučavanju. Knjiga će zasigurno predstaviti nezaobilaznu literaturu na hrvatskom jeziku i studentima koji se, možda po prvi put, susreću sa spolijima i reutilizacijama.

Daniela MATETIĆ POLJAK